СПИСАНИЕ НА БЪЛГАРСКОТО ГЕОЛОГИЧЕСКО ДРУЖЕСТВО,
год. 85, кн. 3, 2024, с. 325–328

REVIEW OF THE BULGARIAN GEOLOGICAL SOCIETY,
vol. 85, part 3, 2024, p. 325–328

Locations of harbour facilities along the Western Black Sea coast according to historical and archaeological data

Preslav Peev

Institute of Oceanology, Bulgarian Academy of Sciences, Department of Marine Geology and Archaeology, 40 Parvi Mai Str., 9000 Varna, Bulgaria; E-mail: peev@io-bas.bg

Местонахождения на пристанищни съоръжения по Западното Черноморие по исторически и археологически данни

Преслав Пеев

Abstract. Harbours are among the most important and remarkable artificial-made structures and spaces. They play a crucial role as major centers of exchange, and are nodal points in commercial, cultural and political networks. A systematic archaeological study of the topographic evolution of the coasts in relation to the functionality of port infrastructure and other coastal facilities during Late Antiquity and the Middle Ages would provide important new data on the development of coastal life, and especially on the nature and exploitation of marine resources in the context of maritime trade. For a better understanding of the functioning of the port system, it is important to clarify the overall palaeogeographic dynamics of the Black Sea region during the historical periods. As a result of the present study, it can be stated with firm confidence that along the entire length of the Bulgarian Black Sea, there are built harbour facilities that functioned during the Antiquity and the Middle Ages.

Keywords: geoarchaeology, Black Sea, archaeological sites, port network.

Въведение

Пристанищата са сред забележителните структури и пространства, които са дело на човека. През всички исторически епохи те са играели решаваща роля като основни центрове на обмен на стоки и информация, както и са възлови точки в търговски, културни и политически мрежи. Като такива предоставят уникална представа за тяхното съвремие чрез свързването на различни аспекти от човешкия живот и особено в региони, и през периоди, когато презморските взаимодействия придобиват огромно значение.

Изучаването на античната и средновековната пристанищна система по съвременното българско крайбрежие има своята история вече повече от век (Lazarov, 2009). Крайбрежните съоръжения, като пристанища, зони за претоварване, места за акостиране на кораби или котвени стоянки, са тясно свързани с характеристиките на определени типове ландшафти, обусловени преди всичко от физиогеографските условия (Karmon, 1985). По правило, самият бит на крайбрежните общности е бил силно повлиян от свързаността с морето и непрекъснатото влияние на различни природогеографски компоненти (Ginalis, 2014).

В досега публикуваната информация за пристанищни съоръжения по българското крайбрежие, могат да се споменат Аполония Понтика (дн. Созопол) (Dimitrov et al., 1982), Акра (Hristov, 2013) и Галата (Peev, 2022). По време на скорошни експедиции, на редица места по българското крайбрежие бяха регистрирани антични и средновековни пристанищни съоръжения.

© Българско геологическо дружество и Българска академия на науките, 2024

https://doi.org/10.52215/rev.bgs.2024.85.3.325

Материали и методи

За да се разберат правилно събитията в човешката история и влиянието на антропогенния фактор, трябва да се анализират резултатите от палеогеографските реконструкции, свързани с изучаването на климатичните промени и промените на морското равнище, които включват човешкото присъствие. Фокусът на такъв тип интегрирано изследване е от една страна човекът, неговата история, неговият начин на живот, а от друга страна е реконструкцията на основните параметри на заобикалящата го среда, в която той е бил активен; на палеоекологичните условия, в които е живял през различни исторически периоди и местообитания. Археологическите недеструктивни и деструктивни проучвания и историческият анализ осигуряват необходимите изследователски инструменти за проследяване на пространствено-времевите връзки между различни видове обекти в сложна и динамична среда като морския бряг.

Данни от теренни проучвания са използвани за геоархеолочгически анализ като в настоящето изследване е включена геоложката и геоморфолжката информация за районите на споменатите археологически обекти, както и няколко публикувани преди това данни, извършени в районите на проучване (Hristova, Peev, 2023; Peev, Prodanov, 2023).

В настоящото изследване са използвани данни и материали, придобити по време на теренни археологически изследвания по западното черноморско крайбрежие, проведени през последните няколко години.

При идентифицирането на предполагаеми пристанищни съоръжения е включена и информация от стари фотографски материли, намиращи се в различни фондове и архиви. В тези материали се съдържа безценна информация, която може да бъде използвана при възстановяването на древни брегови ландшафти или пък при идентифицирането на археологически следи, днес унищожени от динамиката на природата, или както е в повечето случаи, в резултат от антропогенна намеса.

Резултати и дискусия

В резултат от детайлната обработка на всички данни, публикувани в първични или вторични източници на информация, както и от новопридобитите данни от последните полеви изследвания, могат да бъдат направени заключения, че редица антични и средновковни пристанищни центрове са имали добре изградена пристанищна инфраструктура, включително и по-малки такива, които са били част от вторичната пристанищна йерархия и малки емпориуми (Peev, Ginalis, 2020).

При анализа на данните, получени в резултата на въздушни изследвания, източно от съвременния пристан под нос Галата, Варненски залив на ортофотографското изображение ясно се вижда Г-образно съоръжение (Peev, 2022) (фиг. 1a). Най-вероятно това е част от средновековната пристанищна инфраструктура на Галатската крепост, която е обслужвала приставащите плавателни съдове.

Най-близък паралел от българското крайбрежие на подобно съоръжения може да се види при късноантичната крепост при Акра, Бургаска област (Hristov, 2013). При теренни огледи в района на самото средновековно пристанище при н. Галата се открива типичната средновековна сграфито керамика от XIII–XIV в.

На остров Свети Иван, както и в прилежащата му акватория, е извършено въздушно ортофотографско заснемане. При теренния обход на самия остров, източно от манастира “Св. Йоан Продромос” е открито и локализирано за първи път пристанище в акваторията на острова (фиг. 1b). Регистрирана е пристанищна инфраструктура от архаичния и/или класическия период по паралели с обекти от Средиземноморието.

Особено ценна информация, която може да се окаже от значение за поставената задача, се намира в две изображения от началото на XX век (фиг. 1c, d).

На фотоснимка на южния залив на Несебърския полуостров (фиг. 1c), ясно се виждат следи от структура, която е продължение на стена, навлизаща в морето от материка. Съвременната конфигурация на Несебърския полуостров е значително изменена през вековете в резултат от покачването на черноморското ниво през последните 2000 години, както и в следствие на силната абразионната дейност. До момента, къде точно се е намирало древното месемврийско пристанище е неизвестно, макар и да има догадки. На посочената снимка е твърде възможно да се вижда част от разрушената пристанищна инфраструктура на античния и средовековен Несебър. Подобни продължения на сушата са били изграждани на много места в средиземноморския регион, като не е изключено това да е било обичайна практика и в строителството на пристанища по Западното Черноморие.

Подобна е ситуацията и при съвременния Созопол. На друга снимка (фиг. 1d) се вижда ситуацията в залива западно от полуостров Скамни. И тук, както при Несебър, вероятно се касае до запазени следи от пристанищната архитектура. От южната страна на този залив е единствени-

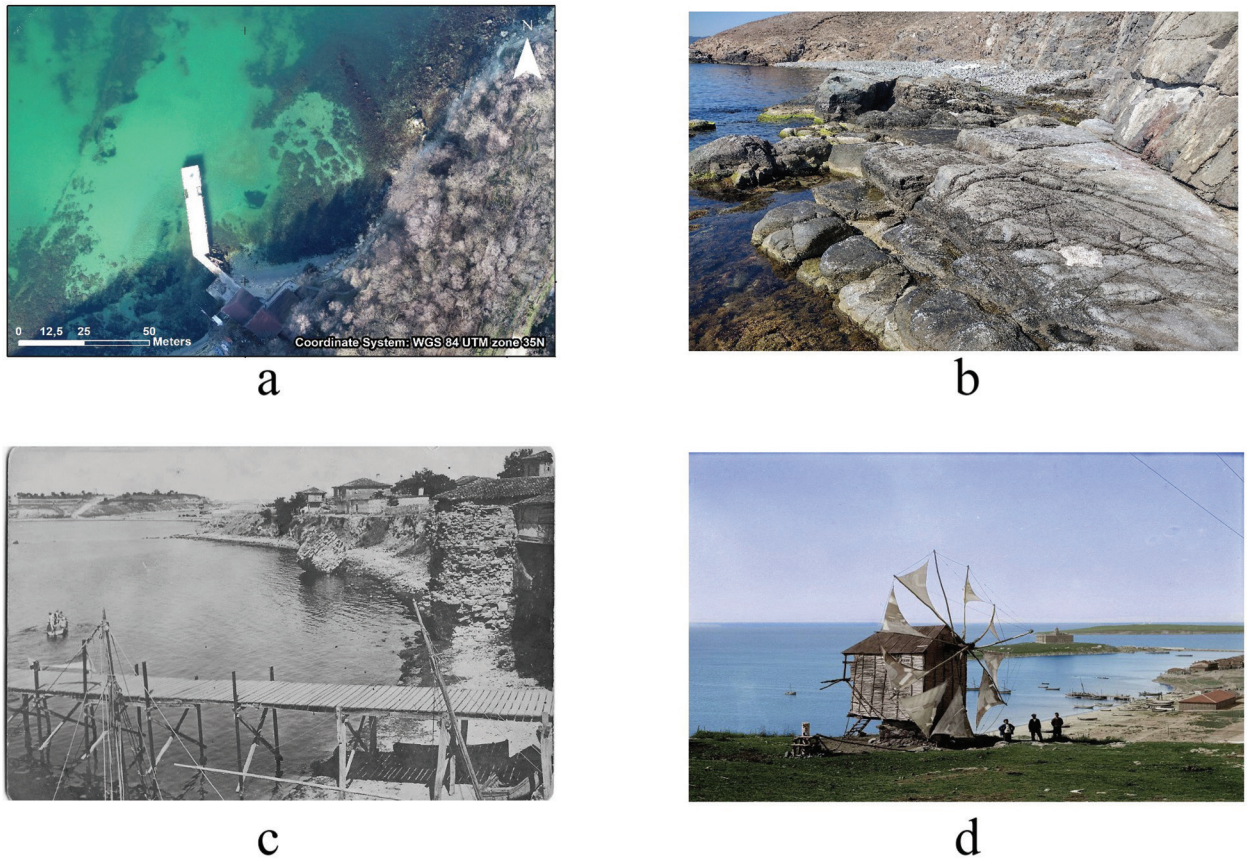

Фиг. 1. Археологически обекти от българското черноморско крайбрежие с установени пристанищни съоръжения: *a*) Г-образно съоръжение при средновековната крепост Галата, Варненски залив; *b*) пристанищно съоръжения на остров Свети Иван; *c*) южен залив на Несебърски полуостров; *d*) западен залив на полуостров Скамни

ят възможен подход на корабите за влизане в созополското пристанище. При анализа на батимтричната карта на акваторията на Созопол ясно се откроява вал между полуостров Скамни и остров Свети Иван, чието преминаване на кораби, дори и през античността и средновековието, е било невъзможно (Peev, Prodanov, 2023). От друга страна, остров Свети Свети Кирик и Юлита, който днес е свързан с материка чрез изкуствена стена, през античността при по-ниско ниво на Черно море, най-вероятно е бил свързан с пясъчен вал, който също прави подхода на плавателни съдове от север напълно невъзможен. Единственият вход към пристанището остава от юг. И именно тук, ние виждаме следи от някакво съоръжение, което е твърде възможно да представлява, както и при Несебър, следи от пристанищната архитектура.

За съжаление, и при двата полуострова днес брегът е изцяло антропогенизирин в резултат от съвременна дейност и тези хипотетични пристанищни съоръжения са напълно унищожени.

Заключение

В резултат на проведеното изследване може да се направи генералния извод, че пристанищната система по Западното Черноморие е била добре развита и самите пристанища са имали всички атрибути на синхронните археологически обекти от Източното Средиземноморие. По-малкото регистрирани до момента пристанищни съоръжения по българския бряг се дължи основно на по-слабото използване на методи и проучвателски техники, характерни за науките за Земята. Използването на подобен интегриран подход при геоархеологическите изследвания в бреговата зона неминуемо ще се отрази на регистрирането на нови археологически обекти, както и ще допринесе за по-качественото изясняване на дадени исторически обстоятелства и събития.

Благодарности: Настоящето изследване е част от проекта „Взаимодействието „суша – море“ по Западното Черноморие: геоархеологическо и историко-географско изследване“,

финансиран от Фонд „Научни изследвания“, Министерство на образованието и науката (Договор КП-06-Н-70/4).

Литература
References

Dimitrov, B., K. Prozhanov, At. Orachev. 1982. The harbours of Apolloniq and Mesambria. – In: Fol, A. (Ed.), *Thracian Monuments, Tome 3, The megaliths in Bulgaria, Part 2, Thracia Pontica*. Sofia, Nauka y Izkustvo, 438–458 (in Bulgarian).

Ginalis, A.-A. 2014. *Byzantine Ports. Central Greece as a Link between the Mediterranean and the Black Sea*. PhD Thesis, Oxford, UK, University of Oxford.

Hristov, I. 2013. *Akra between Anchialo and Sozopol*. Sofia, Unikart, ISBN: 9789542953272 (in Bulgarian).

Hristova, R., P. Peev. 2023. About the stratigraphic correlation of events in Holocene geoarchaeology. – *Rev. Bulg. Geol. Soc.*, *84*, 3, 255–358; http://doi.org/10.52215/rev.bgs.2023.84.3.355.

Karmon, Y. 1985 Geographical components in the study of ancient Mediterranean ports. – In: Raban, A. (Ed.), *Harbour Archaeology. Proceedings of the First International Workshop on Ancient Mediterranean Harbours Caesarea Maritima,* Haifa 24–28 June*, 1983.* Oxford, British Archaeological Reports International Series. 257, 1–6.

Lazarov, M. 2009. *Ancient Navigation along the Western Black Sea Coast.* Varna, Slavena, ISBN: 9789545797637 (in Bulgarian).

Peev, P. 2022. The medieval fortress of Galata and its harbour. – *Epohi*, *30*, 2, 211–217; http://doi.org10.54664/MSSA7117.

Peev, P., A.-A. Ginalis. 2020. Inventory of late antique and medieval ports along the Western Black Sea. – *Pontica*, *53*, 381–390.

Peev, P., B. Prodanov. 2023. Apollonia Pontica during the ages. Future research perspectives. – In: *23rd International Multidisciplinary Scientific GeoConference SGEM 2023*, 11–17; https://doi.org/10.5593/sgem2023/1.1/s01.02.

The published material was presented at the National Conference with international participation GEOSCIENCES 2024.